

SOSYOLOJİK OKUMA DENEMESİ: ADALET AĞAOĞLU'NUN DERT DİNLEME UZMANI ADLI ROMANI*

Menekşe YAVUZ**

Öz

Bu makale, Adalet Ağaoğlu'nun son romanı Dert Dinleme Uzmanı'nı, sosyolojik bağlamda değerlendirmektedir. Roman, Türk toplumunun 1980 darbesinden sonraki dönemini toplumsal planda aktarmaktadır. Bu yüzden, roman sosyolojik okuma modeliyle incelenecektir. Sosyolojik okuma, sosyolojinin verileri kullanılarak gerçekleştirilen bir eleştiri metodudur. Edebiyat-sosyoloji ilişkisi çerçevesinde geliştirilen bu eleştiri metoduna göre değerlendirilen Dert Dinleme Uzmanı; Türk Dil Kurumu, YÖK gibi kurumları askerî vesayet bağlamında incelemekte, Türk Dil Kurumunu dilde sadeleşme bağlamında eleştirmektedir. Romanda kadınların toplumsal hayatta yaşadığı zorluklara değinilmekte Cumhuriyet kadınının kadınlar üzerinde kurduğu baskılar söz konusu edilmektedir. Sosyal ilişkileri zayıflayan bireylerin yalnızlaşması ve Dert Dinleme Uzmanı'na başvurması, böylece yalnızlıktan kurtulmaya çalışmaları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, ekonomik sıkıntılar, toplumsal sınıflara bağlı olarak yansıtılmaktadır. Çalışmada, bütün bu konular literatür taraması yöntemiyle ele alınmış, sosyolojik okuma modeli ve Adalet Ağaoğlu'nun roman-birey-toplum ilişkisine dair fikirleri verildikten sonra Dert Dinleme Uzmanı isimli roman sosyolojik okuma yöntemiyle ele alınmıştır. Bu bağlamda, birey-toplum ilişkisi, toplumu oluşturan bireylerin ideoloji tarafından biçimlendirilmesi romanda yer alan sosyolojik okumaya elverişli konulardır.

Anahtar Kelimeler: Adalet Ağaoğlu, Toplum, Sosyolojik Okuma, Ekonomi, İnsan

SOCIOLOGICAL ANALYSIS ATTEMPT: ADALET AĞAOĞLU'S NOVEL NAMED DERT DİNLEME UZMANI

Abstract

This article evaluates the latest novel of Adalet Ağaoğlu in a sociological context. The novel narrates the period of Turkish society after the 1980 coup in the social plan. Therefore, the novel was investigated using a sociological analysis mode in this study. Sociological analysis is a method of criticism using the data of sociology. Investigated in accordance with this criticism method developed within the framework of literature-sociology relationship, Dert Dinleme Uzmanı examines

* Bu makale Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı çerçevesinde yapılmış olan "Adalet Ağaoğlu'nun *Dar Zamanlar Üçlemesindeki* Kadın Problematikliğinin Aysel Karakteri Üzerinden Sosyolojik Yansımaları Üzerine Bir İnceleme" adlı Yüksek Lisans Tez çalışmasından üretilmiştir.

** Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, menyavuz@gelisim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1260-4349>

institutions such as the Turkish Language Institution and Council of Higher Education in the context of military tutelage, and criticizes the Turkish Language Institution in the context of simplification in language. In the novel, the difficulties faced by women in social life, and the pressures of the Republic on women are mentioned. It is emphasized that individuals with weakened social relations become lonely and apply to Dert Dinleme Uzmanı, thus trying to get rid of loneliness. In addition, economic troubles are reflected depending on social classes. In the study, all these issues were handled with the method of literature review, and after Adalet Ağaoğlu's ideas about the novel-individual-society relationship, the novel called Dert Dinleme Uzmanı was addressed with the sociological analysis method. The results obtained from the examination are presented in the conclusion part of the study.

Keywords: *Adalet Ağaoğlu, Society, Sociological Reading, Economy, Human.*

Giriş

Türk edebiyatının öne çıkan romancılarından Adalet Ağaoğlu, farklı türlerde eserler vermiş olsa da romanlarıyla dikkati çeker. Yazar, 1940'ların sonunda edebiyata adım atar, uzun bir müddet tiyatroyla ilgilenir, Ulus gazetesinde tiyatro eleştirileri yayımlar. Yazar, TRT'deki görevinden ayrılır, 1970'li yıllardan itibaren hikâye ve roman yazmaya başlar. Edebiyat, onun ana uğraşı haline gelir. Başta, Muazzez Tahsin Berkant, Güzide Sabri, Kerime Nadir ve Mükerrerem Kâmil gibi kadın yazarlardan etkilenen Ağaoğlu, zaman içinde kendi tarzını bulur.

Romanlarında birey ve toplumu işleyen Ağaoğlu, 1973'te yayımladığı *Dar Zamanlar* serisinin ilk romanı *Ölmeye Yatmak* 'tan bu serinin son romanı *Dert Dinleme Uzmanı* isimli romanına kadar toplam dokuz roman yazar. Bunlar; *Ölmeye Yatmak* (1973), *Fikrimin İnce Gülü* (1976), *Bir Düşün Gecesi* (1979), *Yazsonu* (1980), *Üç Beş Kişi* (1984), *Hayır* (1987), *Ruh Üşümesi* (1991), *Romantik Bir Viyana Yazı* (1993), *Dert Dinleme Uzmanı* (2014) yazarın romanlarıdır.

Modern insanı ve onun toplumsal planda yaşadığı sorunları çeşitli yönleriyle anlatan yazar, böylece bir karakter etrafında Türkiye'deki sosyal dönüşümü farklı açılarıyla verir. Onun romanlarında daralan, iletişim sorunları yaşayan, toplumun kıyılarına itilen, inançları ve umutları peşinde koşan bireyler anlatılır. Bu yüzden, Ağaoğlu'nun romanlarını Türk sosyolojisini anlamak üzere okunabilir. İncelememize konu olan yazarın son romanı *Dert Dinleme Uzmanı*, Cumhuriyet tarihinin 1980 darbesinden sonraki döneminin etkilerini toplumsal planda verir.

1. SOSYOLOJİK OKUMA NEDİR?

Edebî eserler; kurgusal, estetik ve yapısal bağlamda farklı okuma stratejileriyle tahlil edilir. Çok katmanlı bir yapı arz eden edebî metinler, insanı merkeze almalarından dolayı, insanı ilgilendiren her ne varsa bunlarla ilişkili olarak değerlendirilir. Psikoloji, tarih, siyasal bilimler ve sosyoloji, edebî metinlerin göndermelerini anlamak, verdiği mesajları çözümlenmek ve ana fikrine doğru yolculuk yapmak için kullanışlı veriler sunar. Sosyal

bilimler; insan ve onun yarattığı toplumu, farklı yönleriyle görmek ve kavramak adına fırsat verir. Edebiyat, sanatsal ve bilimsel olarak farklı disiplinlerle çok yönlü ilişkiler kurar ve bu ilişkileri temsil eder (Moran, 2003: 83). Bu bağlamda, sosyoloji, karşılaştırmalı metin analizinde edebiyat bilimcisine kullanabileceği bazı yorumlama/değerlendirme ve tespitlerde bulunma patikaları açar; Aydın'ın da belirttiği gibi;

“Edebiyat eseri, öncelikle metin aracılığıyla anlatılanın dünyasını kurgulamak için gereken verileri ve nitelikleri rasyonel dünyadan alır. Böylece edebiyat eserinde aynı zamanda gerçek dünyanın doğrudan bir yansımasıyla karşılaşırız. İşte bu gerçek dünya ve sosyal oluşum zinciri edebiyat ile sosyolojiyi yakınlaştırır” (Aydın, 2009: 368).

Bir edebiyat bilimcisi ya da eleştirmen, edebî metinler aracılığıyla sosyolojiyi bir imkân olarak kullanıp toplumsal sorunların genel çerçevesi hakkında çok farklı bilgilere ulaşabilir (Alver, 2006: 11). Çünkü “edebiyat, sosyal bir olaydır; edebiyat, gerçeğin yaratıcı muhayyilenin içinden süzülerek idrakidir.” (Escarpit, 1968: 11). Bu bağlamda edebî metin, kendi başına var olmaz, bir toplum içinde yaşayan yazar tarafından yaratılır.

Edebî eserin toplumsal açıdan yaptığı göndermeleri tespit etmek adına yapılan bir girişimde, doğal olarak yalnızca edebiyat sosyolojiden yararlanmaz. Tersine, sosyoloji de kendi çalışmalarını sağlam zemin üzerine inşa etmek üzere zaman zaman edebî metinlerden yararlanarak bazı sonuçlara ulaşabilir. Yani edebiyat ile sosyoloji arasında, edebî metinler bağlamında karşılıklı bir yararlanma ilişkisi söz konusudur. Edebî metinleri ele alan sosyologlar; toplumsal yapıyı, gelenekleri sosyal hareketleri, inançları, sosyal sınıfları ve sınıflar arasındaki ilişkileri, toplumsal psikolojiyi görüp değerlendirebilir. Bu sayede bir dönemin sosyal yapısını, toplumun içinde bulunduğu durumu ve toplumsal olayları belli kriterler etrafında çözümleyebilir. Edebiyatın hayatı temsil etmesi ve hayata içkin olması, sosyolojinin edebî metinleri kendi çalışmalarında kullanmasının en önemli gerekçelerinden biridir (Wellek-Warren, 1983: 123). Edebî metinler, özellikle de hayatı çok farklı yönleriyle yansıtan romanlar; bir toplumun sosyal tarihinin yeniden kaleme alınması ve değerlendirilmesi adına kullanılabilir. Sosyolog, incelediği bir dönemi, o dönemin sosyal olaylarını ya da belli bir tarihsel süreçte meydana gelen sosyal olayları romanları inceleyerek değerlendirebilir (Karpat, 1962: 10).

Edebiyat ve toplum arasında birbirini içeren ilişkiler bulunur. Bunun nedeni, edebiyatçının bir toplumun içinde varlığını sürdürmesi ve içinde bulunduğu toplumla ilgili hususları edebî esere yansıtıyor oluşudur (Coşkun, 2001: 1). Yazar, toplumla iç içe yaşar; toplumla ilgili her şey, farklı yönleriyle, doğrudan ya da dolaylı olarak onu etkiler. Bir bakıma toplumsal içerik, somut olarak romana yansır (Adorno, 2004: 116). Romanı sosyolojinin verileri bağlamında incelemek, toplum ve toplumsal işleyiş hakkında çok ilginç sonuçlara ulaşılmasını sağlar. Sosyoloji, Bauman'ın da

ifade ettiği gibi insanın yarattığı dünya hakkında düşünme biçimidir (Bauman, 1999: 25). Böylece insanlar arası ilişkiyi, insanların yapıp ettiklerini, dünyayla kurduğu ilişkinin niteliğini, toplumsal normları ve bu normların bireyle ilişkisini anlamak ve değerlendirmek mümkündür.

Bütün bu bilgilerden yola çıkarak değerlendirirsek “sosyolojik okuma”, sosyolojinin verilerinden yararlanarak edebî metinleri çözümleme uğraşdır. Roman ve diğer edebî metinleri, sosyolojik çalışmaların kuramsal açıklamalarıyla ulaştığı verilerle değerlendirmek; sosyolojik okumanın esasını oluşturur. Toplum-birey ilişkisi, toplumsal olayların nedenleri ve sonuçları, toplumsal katmanlar, siyaset ve sosyolojinin topluma yansımaları, sosyal olaylar ve hareketler sosyolojik okuma yöntemiyle, bir romandan yola çıkılarak değerlendirilebilir. Ancak sosyolojik okuma girişimi, edebî eserin tek başına toplumsal bir belge olduğunu da iddia etmeksizin gerçekleştirilir (Alver, 2006: 14; Aytaç, 2005: 86). Yani edebî eser yoluyla, toplumu mutlak anlamda anlamak ve değerlendirmek mümkün değildir. Sosyolojik okuma, toplumsal olay ve süreçleri anlamak için bir imkandır; edebî eserlerin kurgusal metinler olduğunu düşünecek olursak, sosyolojik okumanın toplum hakkında net ve sahih bilgilere ulaşmak adına en geçerli yol olduğunu söylemek zordur. Sosyolojik okuma, toplumu edebî/sanatsal eserlerle anlama ve yorumlama adına bir açılım sağlar, kıymeti sırf bu minvaldedir.

2. ADALET AĞAOĞLU’NUN ESERLERİNDE TOPLUM

Toplumu bir mesele olarak ele alan Adalet Ağaoğlu’nun romanlarında, kadın kimliği ve toplumsal cinsiyet, cinsellik, intihara meyilli kişilikler, özgürleşme sorunu, kadın-erkek eşitliği, toplumsal kimi normların bireyi bunaltması, nükleer çağ, devrim, aşk ve kültür arasındaki ikilem, tarih, resmî ideolojinin sorgulanması, aydınlarla toplum arasındaki ilişki vb. öne çıkar. Bu temalar, yazarın toplumla birey arasındaki ilişkiyi çok önemseydiğini gösterir. Adalet Ağaoğlu, bireyi, toplumcu-gerçekçi çizgide ele almaz; modern kent yaşamında karşılaştığı sorunları, kargaşa ve kaos durumlarını, birbirinden farklı toplumsal sorunları da dikkate alarak yansıtır. Bu noktada yazar, bireyin iç dünyası ile dış dünyası arasındaki çatışmayı toplumsal bağlamda ele alır. Toplumsal yaşamda meydana gelen değişmeler, onun romanlarında çatışma zemininde ifade edilir (Uzun, 2008: 2-3).

Adalet Ağaoğlu, romanlarını gerçek hayatı merkeze alarak romanın dış dünya ile iç dünyanın birlikteliğiyle yazılacağını düşünür. Dış dünyanın insandaki görünümü, insanın dış dünya ile kurduğu ilişki Adalet Ağaoğlu’nun romanlarındaki ana sorunsaldır. Bu noktada yazar, söyleşilerinde de belirttiği gibi, insanın iç dünyasıyla dış dünya arasındaki ilişkisinin ortaya çıkardığı sonuçlara, toplumu ve toplum içindeki bireyi anlatarak odaklanır (Akman, 1988: 252). Bireye odaklanan yazar, odaklandığı bireylerden yola çıkarak toplumu bütünsel olarak vermek istemektedir. Bunun için de dış dünyaya ve bireye yoğunlaşmak, iç sorunlarını toplumsal olandan uzaklaşmadan ve bütün iç içeliğiyle vermek gerekir (Andaç, 2000: 125).

Adalet Ağaoğlu, birey ile toplum arasındaki etkileşimi görür ve bunu bireyin toplumla ilişkisi çerçevesinde aktarır. Bu da onun, bireyin gerçekliğini toplumsal bağlama oturtmaya çalıştığını, toplumsal bağlamı bireysel gerçeklikle ilişkilendirdiğini gösterir. Romanlarında bireysellik ile toplumsallık arasında bir denge kurmaya çalışır. Toplumsal sorunlarla bireyin iç dünyasını, farklı ölçülerde ilişkilendirir. Bu tip romanlarda içsellik ve psikoloji merkezdedir, dolayısıyla toplum büyük ölçüde ihmal edilir. Dış dünyanın yadsınmadığı romanlar, bireyin psikolojik durumuna eğilip kimi irrasyonel unsurlar barındırır da tüm bunları toplumsal bağlamda veriyorsa bireyle toplum arasındaki dengeyi kurmuş demektir. Ona göre, önemli olan, romandaki bireylerin edilgen olmamasıdır. Toplumsal bir role sahip olan birey, “teslimkâr” değildir. Yaşadığı zamanın dışına çıkar ve toplumla farklı ilişkilere girer (Kabacalı, 1994: 50). Bireyin kendi var oluşuyla toplumsal durumlar arasındaki dengeye ya da dengesizliğe yoğunlaşan yazar, sosyal olayların, siyasi sorunların, Batılılaşmanın, değişimin, kimliksizleşmenin, toplumsal cinsiyet rollerinin birey üzerindeki etkilerini çok net bir biçimde yansıtır. Bireyin doğduğu, içinde bulunduğu, birlikte yaşadığı toplumdaki uzaklaşması mümkün değildir. Yani ister istemez toplumla ilişkiye geçecektir ve bu da onun yaşamına dokunacaktır. Yazar, birey-toplum ilişkisini şu sözleriyle açıklamıştır: “Roman yazarı insanı, onun sınıfsal, toplumsal konumu içindeki ilişkilerini, bu ilişkilerin karmaşıklığını ve çelişkilerini kavramak, kavradığını yeni bir yorumla yeniden üretmek; dışarıdan hemen görünmeyen insan gerçeklerini ışıklandırmak zorunda...” (Ağaoğlu, 2014: 18-22).

Bu cümleler aslında bireysel gerçektan topluma, toplumsal gerçektan de bireye ulaşmak istediğinin göstergesidir. Bireysel gerçeklikle toplumsal gerçeklik arasında kaçınılmaz bir ilişki vardır. Biri, diğerini yapar ya da inşa eder.

“Bir toplum gerçeğini bireyden ya da bireylerden yola çıkarak yansıtmak mümkün olduğu gibi, toplumdaki yola çıkarak birey gerçeğini yansıtmak da mümkün. Ama aynı romanda birinden ötekine sürekli bir alışveriş, her ikisinin de iç içe var olması, yansıtılmak isteneni bir roman dünyasına dönüştürmek için en sağlıklı yol görünüyor bana” (Timuçin, 1978: 200).

Bu çerçevede *Dar Zamanlar* dörtlemesinin tüm romanlarında birey ile toplum arasındaki çelişki ve gerginliği aydın bir kadın karakter merkezinde vermeye çalışır. İntihar, aşk, özgürlük ve cinsellik gibi temalar bireyle ilişkileri bağlamında ele alınır. Özellikle, bir aydın olan Aysel'in, yaşadığı toplum içinde ne şekilde ve oranda bunaldığı farklı hayat sahneleriyle verilir. Son romanını işleyeceğimiz bu dörtlemede, Cumhuriyet'in birinci ve ikinci kuşağının yaşadığı serüven, toplumsal ve ideolojik yönleriyle, birey üzerindeki etkileri bağlamında ele alınır (Ağaoğlu, 1996: 173). Cinsellik ve aşkı yaşamın bir parçası olarak gören yazar, *Ruh Üşümesi* ve *Yaz Sonu* isimli romanlarında kadın özgürlüğünü toplumsal bir perspektifle anlatır. Roman,

kadının aydınlanma isteğini, toplumsal bağlardan kurtulma girişimini, erkeğe karşı isyanını aşk ve cinsellik bağlamında ve toplumsal cinsiyet rolleri etrafında göstermeye çalışır. Aşk ve cinsellik, bireysel ve toplumsal hayatın çok önemli ve anlamlı bir parçasıdır. Tarihe ve ülkenin yaşadığı sorunlara da eğilen yazar, *Romantik Bir Viyana Yazı*, *Üç Beş Kişi*, *Fikrimin İnce Gülü* adlı eserlerinde sosyal sorunlarla teknolojinin insan üzerindeki etkileri üzerinde durur. İçinde bulunduğumuz yüzyıl kimlikleri baskılar, hatta kimliklere el koyar durumdadır. Özellikle, teknoloji bireysel var oluşun önünde bir engel olarak durur ve bu da doğal olarak toplumu tek tipleştirir.

3. DERT DİNLEME UZMANI İSİMLİ ROMANINI SOSYOLOJİK BAĞLAMDA OKUMA DENEMESİ

2014 yılında yayımlanan *Dert Dinleme Uzmanı*, *Dar Zamanlar*'ın dördüncü romanıdır ve toplam yedi bölümden oluşur. “Yalnızlık/Sosyalleşme Girişimleri, Sosyal Eleştiri, Toplumsal Dönüşüm/Yozlaşma, Kadın Hakları/Toplumsal Cinsiyet, Ekonomik Sıkıntı/Sınıfsallık” alt başlıklarına göre incelemeyi önce romanın kısa bir özeti verilmiştir. İlk bölümde anlatıcı, aynı semtte yaşadığı Dert Dinleme Uzmanı'yla tanışır, editör olduğunu ve başka insanların dertlerini dinlediğini öğrenir. Dert Dinleme Uzmanı, anlatıcıya, poşetten çıkardığı bir defteri verir ve bir süre sonra intihar eder. Daha sonra anlatıcı, defterde yazanları alt öykü olarak aktarır. İkinci bölümde Dert Dinleme Uzmanı, sosyal hayatta yaşadıklarını anlatır. Buna göre kitabını yayımlatmak isteyen bir kadınla tanışıp evlendiği anlaşılır. Bir süre sonra eşi, onu aldatır ve ayrılırlar. O, bu durumu “takliden Baticılık” anlayışından dolayı normal karşılar. Üçüncü bölümde Dert Dinleme Uzmanı, ekonomik sıkıntı çeken taksiciyle konuşur, dertlerine çare arar. Avukat babası, hâkim annesi ve kardeşinin fail-i meçhul bir kaza sonunda yaşamlarını yitirdiğini; kalan mirasla yaptırdığı huzurevini anlatır. Dördüncü bölümde mimar arkadaşıyla yaptığı seyahatten, çok büyük bir yayınevinde işe başlamasından bahseder. Beşinci bölümde evinin bulunduğu bölgedeki gelen giden yazar-çizer takımından, bir profesörle yaptığı sohbetten söz eder. Altıncı bölümde bu defteri yırtıp yırtmama konusunu düşünür. Editörlüğünü üstlendiği kitabı incelerken Ahmet Kaya şarkısı eşliğinde katledilen ailesini hatırlar ve intikam duyguları besler. Çalıştığı yayınevi satılınca başka bir yayınevine geçer. Dert Dinleme Uzmanı'nı aldatan eski eş yeni eşini de aldatır ve sonra tekrar ona kendisiyle evlenmek istediğini söyler, o ise bu isteği reddeder. Son bölümde çerçeve anlatıcı defteri Editör'ün çalıştığı yayınevine götürür, odasındaki çekmeceye ona ait bir şiir bulur.

3.1. Yalnızlık/Sosyalleşme Girişimleri

İsminin içeriği hakkında okura bir ön düşünce verdiği romanda: “Dert Dinleme Uzmanı” olarak bilinen Editör, sosyal ilişkileri iyi bir insandır. O, insanların dertlerini dinleyerek onlarla sıcak ve yakın ilişkiler kurar. Toplumun derdini anlatacak birilerine, özellikle de dertlerini anlayacak

birilerine ihtiyaç duyduđu, romanın isminden de anlařılmaktadır. BU MANADA Romanın ismi, sosyal açıdan bořluđa dűřműő, kendini bir bařkası nezdinde var edecek insanların bulunduđunu ima eder. “Onunla aynı semtte yařamaktayız. Semt kahvesine ben de girip ıkmaktayım. Yazı dűzeltmenin oturuđu masada hep biri var karřısında; o da onu dinliyor. (...)” (DDU¹, 7-8). Editűr'űn dinleme gibi bir gűrevi vardır, onunla iliřki kuran insanlar da anlatma ihtiyacıyla bir sosyal ortam oluřturur. Bir kahvede kurulan bu ortam, bireyin topluma dahil olması ve sosyalleřmesi için de çok űnemli bir fırsattır. Editűr, karřısındaki insanları dinler ve onların dertleriyle ilgili olarak fikirlerini ifade eder. Toplumun yalnızlařtırdıđı insan kendi varlıđını konuřarak ortaya koyamaz, Editűr bu insanların kendilerini ifade etmesi için bir araçtır. Anlatıcı, Dert Dinleme Uzmanı'nın masasına mahalle kahvesinde oturuđu, dert anlatma gibi bir sosyal ihtiyaın bulunduđunu řu sűzlerle ortaya koyar: “Yok, inanın anlatacak bir řeyim yok; sadece içimi rahatlatma zamanına denk dűřtű de bu karřılařmamız (...)” (DDU, s. 9). İnsanların sosyal iliřkiler kuramayıp dertlerini ilerine attıđı ve arkadař olarak da iki kadehlerini gűrdűđű, (...) benim rahatlama ilacım geniřçe bir bardaktaki iki-ű parmaklık viski űstűne bir řiře sođuk soda bořaltarak bunu usul usul yudumlamaktan ibarettir” (...) sűzleriyle anlatıcı tarafından belirtilir. Gűrűldűđű gibi romandaki bireyler toplum içinde yalnızdır ve yalnızlıklarını sosyal iliřkiler kurarak gidermek yerine bařka alıřkanlıklarla telafi etme yolunu seçer.

Aslına bakılırsa Editűr de yalnız bir adamdır, yalnızlığını başkalarıyla konuşarak yok etmek ister. Konuřma ve dertleşme eylemini, tek taraflı olarak yapmasının nedeni, başkalarının dertlerini dinleyerek kendi dertlerinden kurtulmak istemesidir. Anlatıcının dert dinlemekten sıkılıp sıkılmadığını sorması űzerine Dert Dinleme Uzmanı, “O halde siz ilkin řu sinir ilacınızı ısmarlayın; bana da aynısından ...” (DDU, s. 9) demek suretiyle kendi yalnızlığını ve sosyalleşme ihtiyaını gűstermiř olur. Zira ilerleyen safhada Editűr, “Pekiii, ya ben size içimi dűkmek istiyorsam” (DDU, s. 10) der ve içinde bulunduğu yalnızlığı ortaya koyar.

Dert Dinleme Uzmanı'na sıkıntılarını anlatmak isteyenlerin yařadıđı ie kapanıklık bir tarafa Dert Dinleme Uzmanı'nın kendisi de her ne kadar dıřadűnűk bir insan gibi gűrűnse de bazı sıkıntılarla muztarıptır. Anlatıcıya pořetinden defter verip de bir sűre sonra intihar etmesi, onun bazı sıkıntılarının bulunduđunu ortaya koyar. Bu sıkıntılar, Editűrűn hayatından vazgeçmesine ve bir bakıma topluma kűserek yařamından olmasına neden olur. “Son çalıřtıđı yayınevinin basına verdiđi haberden űđrendiđime gűre o gece evinde intihar etmiř.” (DDU, s. 13). Anlatıcının okuduđu kadarıyla bu defter, Editűrűn dert anlatma tutanaklarından ibarettir. Bařkalarının dertlerini dinleyen ve onların dertleriyle hemhal olan Editűr, kendini sıkıan dertleri

¹ İnceleme konusu olan *Dert Dinleme Uzmanı* isimli romanın ismi, romandan yapılan alıntılarda “DDU” kısaltmasıyla verilecektir.

başkalarıyla paylaşmamış, defterine kaydederek yalnızlığını gidermeye çalışmıştır.

Yalnızlıktan Editörün eski kayınvalidesi da şikayetçidir; Editör, eşinden ayrıldıktan sonra kayınvalidesiyle buluşur ve onu dinlemeye başlar. Bürokrasinin üst kademelerinde yönetici olarak çalışan, pek çok tanıdığı olan, farklı davet ve kokteyllere giden kayınvalide de sosyal anlamda yalnızdır. Onun da kendisini anlatacak birine ihtiyacı vardır, bunun için en iyi aday Dert Dinleme Uzmanı'dır.

“Dinle. Dinle. Hatıralar çağrışımları, çağrışımlarsa hatıraları besleye besleye aradan yıllar geçti. Benim dertleşmeye muhtaç torbam çok yüküldür, çünkü yıkkınlıklarımı kızıma bile anlatmamış biriyim. A, sahi insanlık onuru bir de böyle mi savunuluyor acaba? Hani kendine acındırmaya kaçınmaktan, başarı diye diye de güpgüzel bunu başarabilmekten?” (DDU, s. 76).

Kayınvalide, eşiyile istediği ilişkiyi kuramayan bir kadındır; eşi aristokratik bir gelenekten gelir. İhmal edilen kayınvalide, yalnızlığa itilir ve bundan dolayı yalnızlığını giderecek bir yöntem bulur. Bu da eşini aldatmaktır. Eşini, ilk olarak bir öğretim üyesiyle, sonra da bir ateşemiliter ile aldatır.

3.2. Sosyal Eleştiri

Dert Dinleme Uzmanı isimli romanda, farklı konulara ilişkin sosyal eleştiriler vardır. Bu eleştirilerden ilki hem Dert Dinleme Uzmanı'nın hem de “Takdim” bölümünün anlatıcısının da yaptığı Türk Dil Kurumu'na yöneltilenlerdir. Editör tarafından kendisine verilen defterin içeriğinde bir izinin bulunmasını isteyen anlatıcı, “dil kurumunuzun takdirlerine layık” olmak üzere kitabın başına, kendi kaleminden çıkan “Takdim” başlıklı bir bölüm koyar. Burada Türk Dil Kurumu'nun sosyal bir anlaşma aracı olan dile yaptığı öz Türkçeci müdahaleler eleştirilir. Editör, defterinde dil kurumunun müdahalelerinden yakındığı gibi dil konusunda öneride bulunmadığı hususlarla ilgili de eleştiriler yapar.

“(…) sakın ha, iki nokta üstüsteleriyle oynayıp durmamalıyım, hele "a"ların üstüne koyduğu şapkalara asla ve kat'a dokunmamalıyım gibisinden uyarılarının ardı arkası gelmez; dil kurumumuzun kurallarıyla ters düşsün yeter. Gerçi dil kurumumuz da baştan sona haklı, geçerli önerilerde bulunmuş değildir ya, neyse. (...)” (DDU, s. 17).

Türkiye Cumhuriyeti'nin en köklü kurumlarından biri olan Türk Dil Kurumu'na yapılan eleştiriler, dilin sosyal bir olay olduğunun ve kendi akışı içinde şekillenmesi gerektiğinin de ifadesi gibi okunabilir. Bu durumu Editör, “bazen” kelimesi bağlamında tartışır. “Bazan” şeklinde telaffuz ettiği kelimeyi, Türk Dil Kurumu'nun “baştan aşağı yalan yanlış imla kılavuzuna” göre söylemek ve yazmak istemez. “(...) İsrarla kullandığım "hazan" kelimesinin, kitapların dizilmesi sırasında, Dil Kurumu'nun baştan aşağı

yalan yanlış imla kılavuzuna toptan başeğerek "bazen" haline getirilmesine illet olmuştuyumdur. (...)" (DDU, s. 130).

Telaffuzla ilgili meselelerin dışında dildeki değişim, farklı aıllardan da eleştirilir. Editör, mahallesindeki bir simitide profesörle bu konu hakkında konuşur. Profesör, dildeki bu zoraki değişimden hoşnut değildir. Özellikle, "alıştay" gibi bir kelimenin "sempozyum, konferans" gibi kelimelerin yerine konması ve "-sel, -sal, -ey, -ay" gibi eklerle yapılan yeni kelimeler de eleştirden nasibini alır.

"(...) Bildiri sunma toplantılarına sempozyum denebilir, konferans denebilir, denebilir de denebilir, lakin biz tutturmuşuz resmi bildiri sunuşlar toplantılarına a Lış Tay deyip geçmeyi. Evet dili zenginleştirme politikasının kararına uyulma mecburiyetiyle imparatorluk dili farsça, acemce, arapça kalıntlardan temizlenmeye koyulurken 'bizim temiz dilimiz' adına yeniden aranmış, bulunmuş, yoksa uydurulmuş kelimelerle bir bolluk yaratılmak istenmiş ama aım, bunun gözden geçirilip duran sözlüklerinden en gözden geirilmişini, hurda yeni akımın 'sel' 'sal' 'er' 'ey' 'ay' 'tay' gibi isim takıllarına, orda onca gayrete rağmen alıştay kelime ya da kavramını bulamazsınız...(...)" (DDU, s. 188).

Bu eleştiriler, aslında bir Batılılaşma eleştirisidir. Arapçadan ve Farsçadan Türk diline geçen kelimeler, Türk dilini özleştirme ve ağdaş bir bakış aışıyla yenileştirme uğruna fakirleştirilmiş, çok daha eski kelimelerle uydurulmuş kelimeler yıllardan beri kullanılan kelimelerin yerine yerleştirilmiştir. Sosyal bir vakıa olan bu dönüşüm, bir profesörün diğerleriyle anlaşabilmesinin önündeki engeldir. Başka bir açıdan bakılırsa, kuşakların birbiriyle anlaşmasını da önler.

Bir sosyal eleştiri de Anayasa'daki kanun metinlerine yapılır. Dert Dinleme Uzmanı, editörlüğünü yaptığı kadınıla evlendikten sonra bürokrasinin üst kademelerinde çalışan kayınvalidesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilkelerinin Anayasa'da bulunmadığından söz eder.

"(...) Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi devletimiz tarafından kabullenilmiştir kabullenilmesine de maddelerinin çoğu Anayasa hukukuyla bir türlü uyum sağlayamamaktadır. İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ayak uydurulsun derken bu askeri darbeden askeri darbeye berikine ya dar ya da bol gelmekte ve en kestirmeden İnsan Hakları Mevzuatı değişimden değişime yuvarlanıp gitmektedir. (...)" (DDU, s. 35).

Görüldüğu gibi bu eleştiri, bir yanıyla Anayasa'ya yapılırken diğer yanıyla anayasayı yapan yetkililere ve darbeden sorumlu askeri bürokrasiye yapılır.

Askerler, özellikle de 1980 darbesini yaparak pek çok Türk gencinin ölümine neden olan Kenan Evren de eleştirilerden nasibini alır. Editör, kahvesini bitirip de kayınvalidesine fal bakacak birinin olup olmadığını sorması üzerine kadın şu eleştiriyi yapar:

“(…) Kahve falına bakarım da baktırım da ama emeklilikleri yaklaşırken orduevlerinin birer köşesinde kendilerine lütfedilmiş koltuklarda vatan kurtarıcılarımızın yaptıkları gibi değil. Oraları ordueviyse orduevidir, huzurevleri değil ki bunlar, değil mi ama? Gitsinler evlerinde baksınlar fallarına, resim mesim yapacaklarsa yazlıklarında yapsınlar; her yanda bahçeli mahçeli bir sürü yerleri var zaten, yok mu ha, yok mu? (…)” (DDU, s. 38).

Türkiye’ye huzur getireceğini söyleyerek darbe yapan Kenan Evren’in, işlediği cürümlerden sonra Kuşadası’ndaki evine çekilip de aristokratik bir edayla yaşamını devam ettirmesi, sanat ve hayatla barışık mutlu bir hayat sürmesi eleştiri konusudur. Burada, Kenan Evren’in mutlu hayatıyla hayatları kararın binlere insanın mutsuz hayatı arasındaki çelişki, bir sosyal eleştiri olarak dikkatlere sunulur.

Romanda, yoğun biçimde 12 Eylül darbesiyle hesaplaşılır. Darbenin meşru bir denetleme organı olarak ihdas ettiği Milli Güvenlik Kurulu’nun, demokrasiyi kontrol altında tutan bir kurum olduğu şu satırlarla dikkatlere sunulur: “(…) Bir de koyarsınız millet meclisinize Milli Güvenlik Kurumu = MGK diye bir ek denetim, daha ne? (…)” (DDU, s. 131). Sosyal hayatı dizayn eden darbenin, diğer yandan da sosyal hayatın olmazsa olmazı olan demokrasiyi de vesayet altına alması sosyolojik bir vak’adır. 12 Eylül darbesi, YÖK bağlamında da söz konusu edilir. Editör, simitçide karşılaştığı profesörle yaynevinde sohbet eder; yaşlı profesörü dinlerken Editörün zihninden YÖK’ün bir darbe kurumu olduğu geçer: Hocamı dinlerken çağrışımlar sıralanmakta, böylece aklıma gelmekte ki, mesela Devletin Eğitim Sistemi çerçevesinde OHAL’cilerin YÖK darbesi bir yanda (…)” (DDU, s. 212).

Fail-i meçhul cinayetler de romanda sözü edilen konular arasındadır. Editörün avukat babası, özgürlükleri savunan ve özgürlüklerle ilgili davalara bakar. Avukat babası, hâkim annesi ve kardeşi Yargıtay’daki bir davaya giderken askeri bir aracın altında kalarak can verirler. “İnsan hakları ve düşünce hürriyetini yılmadan savunan, resim sanatına da ilgisi büyük olan çok değerli avukatımız ...” (DDU, s. 113). Fail-i meçhul cinayetlerin, farklı toplum kesimlerini hedef aldığı bir gerçektir ve bu olaylar, sosyal sorunlara duyarlı aydınların karşılaştığı bir durumdur.

3.3. Toplumsal Dönüşüm/Yozlaşma

Dert Dinleme Uzmanı’nın bir durakta karşılaştığı yaşlı kadın, kendisine çarpan genç bir kızdan ve çocuklarından yakınıdır. Genç kız, yaşlı kadına çarparak geçer, ona zarar verip vermediğini düşünmez. Durağa Dert Dinleme Uzmanı tarafından getirilen ve banka oturtulan yaşlı kadın oğlu ve gelininin torunuyla birlikte kendisini bırakıp yurtdışına “tayinen” çalışmaya, kızının da ülkenin öbür ucundaki kadınları uyandırmaya, onlara özgürlük bilinci kazandırmaya gittiğinden bahseder. “o da kalktı, memleketin taa öteki ucundaki üniversite mi neyse, oraya, ezilen kadınları uyandırmaya gitti.

Sanki annesi tek başına ezilip durmuyor da.” (DDU, s. 19). Burada bir dđalite söz konusudur. Toplumdaki kadınların değişmesi için çaba harcayan okumuş aydın bir genç kız, annesinin yalnız ve kimsesiz yaşayıp zor şartlar altında hayatını devam ettirmesine göz yummaktadır. Bu durum, genç kızın bir yandan kendini topluma adadığını gösterirken asli sosyal görevlerini de yerine getirmediğini ortaya koyar. Öyle ki yaşlı kadın oğlunun kendisine karşı vazifesini yapmayıp bakıcı tutmak istediğini belirtir: “Sana evinde yatıp kalkacak bir yardımcı gerekli. Bizler de tasalanıp duruyoruz anacığım, yapma öyle, hadi bulalım böyle birini artık sana.”(DDU, s. 13). Yaşlı kadından gizli olarak kızı ve oğlu bir bakıcı tutup eve yerleştirir. Okuyun ve toplumsal olarak aydınlanan bireyler, ailelerine, kendilerini bugünlere getiren anne ve babalarına karşı görevlerini, onların istediği gibi yapmaz. Yaşlı kadının yakındığı şey de tam olarak budur.

3.4. Kadın Hakları/Toplumsal Cinsiyet

Romanda, erkek egemen bakış açısı, kadınların bu bakış açısına sahip olup da hemcinslerini ezmesi, kadınların egemen anlayış doğrultusunda biçimlendirilmesi gibi konulara değinilir. Toplumun en önemli yaralarından biri olan erkek evlat sahibi olma anlayışı, bir gelenek eleştirisi olarak öne çıkar. Dert Dinleme Uzmanı'nın eski kayınvalidesinin babası, ilk eşinden erkek evlat sahibi olamadığı için ayrılır, daha sonra ikinci kez evlenir. İkinci eşinden de 7 sene boyunca erkek evlat sahibi olamaz.

“Baba çok sertmiş. Epeyce güzel olan anne, kızından sonra tam yedi yıl oğlan çocuğu doğuramayınca o sert adamdan çekmediği kalmamış da neyse çok şükür oğlan çocuk doğurur doğurmaz 'bu adam' diye bahsedip durduğu kocasının yüzüne karşı bile büyüklük taslamaya başlamış” (DDU, s. 81).

Az önce de belirttiğimiz gibi, burada yalnızca erkek egemen anlayış eleştirilmez; aynı zamanda kadınların erkekleşmesi, diğer kadınlara bir erkekmış gibi yaklaşması ya geleneksel ya da politik sistemin bir parçası olması da eleştiri konusu olur. Kendisini büyük gören kadın, eşi tarafından taltif edilir ve erkek çocuk doğurduğu için hediyelere boğulur. Ayrımcılığa tabi tutulan kayınvalide, çocukken babasından, sırf kız olduğu için dayak yer. “Kız olarak kendisine yapmadığı zulüm, atmadığı tokat kalmamış baba olacak 'bu adam' ın. (...)” (DDU, s. 81). Kızını emanet ettiği oğlunun başına gelen küçük bir olay hem annesinin hem de kızın dayak yemesine neden olur. Erkek çocuk, adeta kutsallaştırılır ve kadın erkek karşısında sürekli olarak ezilir. Bir bakıma, erkek egemen anlayışın bir parçası olan ve bununla övünen kadın; bu anlayışın şiddet içeren davranışlarının da hedefi haline gelir.

Eski kayınvalide, Siyasal Bilimler Fakóltesi'ni bitirip de şimdiki işi için başvuru yapıp çağdaş eşiyle evlendikten sonra, onun büyükmeleriyle ve tepeden bakmalarıyla karşılaşır. İnsan Hakları Komisyonu başkanı olan eşi, bir süre sonra, tıpkı babası gibi onu dövmeye başlar. Bu olay, erkeklerin

hangi dünya görüşüne sahip olurlarsa olsunlar güç ve şiddetten hoşlandığını ortaya koyan bir gerçektir.

Geleneklerine bağlı (!) bir ailedeki bu durum, modern bir yaşam süren ailelerde de söz konusudur. Modern kadınlar da erkek egemen bir laiklik anlayışıyla hemcinslerine yaklaşır. Dert Dinleme Uzmanı'nın kamuda, insan haklarıyla ilgili bir birimde görev yapan kayınvalidesi, iki kadın milletvekilinin başörtülü kadınlarla ilgili ayrımcı ve evrensel insan haklarına uymayan taleplerinden bahseder. “(...) Örtülü mörtülü kadınlarımız var ya, işte onlar buraya, bütün devlet dairelerine girip çıkmasınlar diye çook gayret göstermeliymişiz. (...)” (DDU, s. 37). Kayınvalide, özellikle kadınlara karşı yapılan bu tip ayrımlardan nefret eder. Söz konusu kadın vekillerden birinin, noter girişinde bir başörtülü kadını tartaklamasına şahit olduğunu belirterek bir eşitlik üzerine sosyal eleştiri yapar: “(...) Kadının en büyük düşmanı bunun gibi kadınlardır. Bunların yanında kadın erkek, eşitlik meşitlik hokkabazlıkları solda sıfır kalır! (...)” (DDU, s. 38). Bu iki milletvekilinin şahsında solculuk ve laiklik de eleştiri konusu olur. Bu sefer Editör, başörtülü kadınlarla ilgili ayrımcılıklar hakkında duyarsız olan milletvekili kadınlardan bahsederken bu kişilerin solcu ve laik olmadığını da ima eder: “(...) Cumhuriyetimizin sözde laikliğine sımsıkı sarılmış, laikliğimiz elden gidiyor diyerek ordumuza sevdalarını terennüm eden sözde ortanın solu -ne demekse- kadın profesörden çıkma kadın milletvekil(ler) imiz nerdeee, benimki nerde. (...)” (DDU, s. 48).

Romanda, başörtülü kadınlara yapılan dayatmaların dışında Cumhuriyet kadının nasıl giyinmesi konusunda belirlenen ölçütler üzerinde de durulur. Editörle bir kafede buluşup dertleşen Editörün eski kayınvalidesi, genç kızlık yıllarında giyim-kuşam konusunda hemcinslerine yapılan dayatmalardan bahsederek kadınlar üzerinden kurulan statükoyu eleştirir.

“Diz üstü büzgülü etek, dar beden bebe yaka bluz'larımızla; evvet yaa, bebe yakalarımız da mutlaka beyaz olmalı, uçlarının küçük bir ilik/düğmeyle birleşme noktasına incecik bir kırmızı kurdeleden küçük bir fiyonk kondurulmalı derken eğitim kurumumuz nedense bunlara birden paydos de ve öğrenimin ilk faslı, başlarımıza birer 'resmi kasket' oturtulması mecburiyetiyle nihayet bulur; bu da nerdeyse biz okumuş yazmış kızların bile artık 'insan olmaya' layık görülebilmesinin kapısı usulca aralanmış demeye gelmektedir ki, bizler de, yani işte o zamanların genç kızları kapı aralığında dışarılara sıza sıza kulağımıza 'varız biz, biz varızlığımızın varoluşçularınız' çağrılarının kucağına sığınarak ortalıkta sadece simsiyah bluzlarla dolaşmaya başlamışızdır” (DDU, s. 76-77).

Kadınların biçimlendirilmesi, toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısıyla egemen sistem doğrultusunda bir yaşam sürmelerinin istenmesi, başörtüsü, dizüstü etek, “bebe yakalı” gömlek ve kasket bağlamında değerlendirilir. Kadınların özgürleşmesinin önündeki en önemli engelin Batılılaşma ideolojisiyle gelenekler olduğu üzerinde durulur. Böylece devlet, kadınların Batılılaşmasını göstererek muasırлаştığını ortaya koyar. Kayınvalide, Atatürk'ün de kadınlara örnek olmak üzere Batılı görünmeyi önemseyen,

kıyı memleketinden bir kadınla hayatını birleştirdiğini ve fotoğraflar verdiğini belirtir.

3.5. Ekonomik Sıkıntı/Sınıfsallık

Ekonomik sıkıntı, Dert Dinleme Uzmanı'nın bindiği taksinin şoförünün anlattıklarıyla sosyal bir sorun olarak gündeme gelir. Taksi şoförü, evine ekmek götürmek için çalışıp didinen, bunu erkeklik olarak gören biridir. Elinden geleni yapar, çalışırken zorluklar çeker. Dert Dinleme Uzmanı'nın taksiye bindiği gün taksici, "(...) Siz olmasaydınız inanm bu akşam evime ekmek götürecektim halim yoktu. Gidip babamın, eşimin, çocuğumun yüzüne bakamayacaktım..." (DDU, s. 102) diyerek aç kalmayacaklarını belirtir. Sıkıntılarında bahseden taksici, çocuklarına leblebi çeker gibi yiyecekleri alamadığını ama asıl sorunun hasta olan anne ve babasını tedavi ettirememek olduğunu ifade eder. Bu noktada, sağlık sisteminin sosyal bir bakış açısıyla dizayn edilmediği de ortaya çıkar. Taksici, devlet hastanelerinde, sıra gelmediği için büyüklerini tedavi ettiremez, özel hastaneye de parası olmadığı için gidemez.

"(...) devlet hastanelerinden birine yollandık; babacığımın bekçilikten emekli durumuna güvenerek hem de. Üç gün sonra eve geri yolladılar. Yaşlılar. İyileşemez hastalar sınıfındanmış; evinde yatıp kalkmalıymış yani ... yani ölümüne kadar. Çünkü bakılıp edilerek iyileşebilir hastalar o kadar çokmuş ki, onlara yer kalmıyormuş. Fedakârlık, ölmeden ölüme mahkûm olanlara düşmekte ... Özel'lere neyle başvuracaksın paran pulun yokkene" (DDU, s. 104).

Yukarıdaki paragrafı, kapitalizmin eleştirisi olarak okumak da mümkündür. Toplumu oluşturan bireylerin en önemli gereksinimlerinden biri olan sağlık, ekonomik olarak dezavantajlı olan bireyler için lükstür. Romanda, bu durum, toplumu oluşturan sınıflar arasındaki uçurumu ortaya koyan çok önemli bir örnektir. Yaşlı adamı, mecburen huzurevine götürmek isteyen taksici, babası devletten emekli olmadığı için kabul alamaz.

Romanda, bir tost dükkânı bağlamında toplumsal hiyerarşi de söz konusu edilir. Tostçu, Editörün evine yakındır ve ucuz tostları bulursa da fiyat listesinde ekonomik durumu iyi olanların yiyebileceği seçkin tostlar da vardır.

"Birincisinin başlığı Vali Tostlar: Altında sırayla iki kaşarlı, ikili üçlü sucuklu, tek pastırmalı, ikili balıklı simit tostlar: Bunların fiyatları biraz daha yüksekçedir; üst veya orta sınıftan gelenlere ve bunların konuklarına aittir. İkinci Bölüm başlığı: Gençlere (Öğrencilere) İkrâm: Altında sırayla şunlar yazılıdır: Sucuklu tek yumurta, sucuklu iki yumurta, peynirli tek yumurta, kaşarlı iki yumurta, pastırmalı iki yumurta, pastırmalı tek yumurta ... Alt sıralara doğru tost simit, tek kaşarlı, tost simit, iki sucuklu. En altta renkli harflerle sıcak soğuk içecekler: Çay, kahve, ayran, bira. Tatlılar: Valikonağı kek." (DDU, s. 173).

Tost dükkânı, her ne kadar ucuz mamuller satsa da toplumun tüm cephelerinde olduğu gibi bu tostçuda da bir sınıfsallık söz konusudur.

Yiyecekler, çok pahalı değildir ama yine de pahalı olmayan yiyecekler içerisinde farklı gelir gruplarına ve toplumsal sınıflara has yiyecekler de vardır. Ancak tostçu dükkanında, istismar edilmemek şartıyla parası olmayanlara arkadaşlarının tek kaşarlı tost ısmarlamaması durumunda, bir defaya mahsus tek kaşarlı tost ya da tereyağlı yumurta verilebileceği de yazılıdır. Bu not, sosyal adaleti sağlıyormuş gibi görünse de dükkân tarafından parası az olan kişilere, yalnızca tek kaşarlı tost ile tereyağlı yumurta verilebileceğinin yazılmasıyla bu kişilerin sucuk, pastırma ya da kek gibi yiyeceklere layık olmadığı gibi örtük bir imaya da sahiptir.

Sonuç

Adalet Ağaoğlu'nun *Dert Dinleme Uzmanı* isimli romanı, “Dar Zamanlar” serisinin dördüncü kitabı olsa da müstakil bir roman olarak değerlendirilebilir. 1980 askeri ihtilalinin, farklı bakımlardan eleştirisini içerir romanda başkahraman Dert Dinleme Uzmanı, trajik olaylar yaşamış bir editördür. İnsan hakları aktivisti olan babası, annesi ve kız kardeşi fail-i meçhul bir cinayetle yaşamını yitirir. Kendisine kalan mirası, bazı hayır işlerinde kullanan Editör, başkalarının dertlerini dinleye dinleye yaşamını sürdürür. Onun için dert dinlemek, artık bir karakter özelliği halini almıştır. Onun karşılaştığı olaylar ve derdini dinlediği kişiler, Türkiye'nin bazı sosyal problemleriyle ilgili hususları gözler önüne getirir.

Romanda, Dert Dinleme Uzmanı'nın dinlediği dertler bağlamında Türkiye'deki sosyal hayatla ilgili pek çok soruna ilişkin değiniler ve eleştiriler vardır. Düşüncelerini hayatla birleştirmeye en uygun tür olarak gördüğü romanlarda sosyal sorunlara temas eden yazar, Dert Dinleme Uzmanı'nda da bu tavrını sürdürür. Roman, birey etrafında döner ama bireyin yaşadığı sıkıntı ve dertler, karşılaştığı sosyal sorunlar, dertleştiği kişiler Türkiye sosyolojisiyle yakın ilişki içindedir. Romancı, sosyal sorunlara değinirken bireyi ihmal etmez; bireysel sorunları da toplumla ilişkilendirir. Bir söyleşisinde “Dar Zamanlar” serisine ilişkin söylediğine göre Ağaoğlu, Cumhuriyet ideolojisinin bireylere yansıma şekli üzerinde durur (Ağaoğlu, 1996: 173). Romana, bu anlayışın geniş bir şekilde yansıdığını görmek mümkündür. Yazar, Dert Dinleme Uzmanı'nın şahsında insanların yaşadığı yalnızlığa eğilir ve bu yalnızlığı hem başkahraman bağlamında hem de toplumsal planda aktarır. Toplum, bireyi yalnızlaştırmıştır ve birey, dertlerini anlatacak bir dosta ihtiyaç duymaktadır. Dert Dinleme Uzmanı, bu manada oldukça önemli bir göreve sahiptir, herkesin dertlerini dinler ve onların dertleriyle ilgili çözüm önerilerinde bulunur.

Romanda, Cumhuriyet'in kimi kurumlarına, sosyal bağlamda eleştiriler de yapılır. Türk Dil Kurumu bunlardandır. Kurumun dil politikası, farklı karakterlerin ağızından eleştirilir. YÖK, bir vesayet kurumu olarak vasıflandırılır ve bu kurumun üniversiteleri kontrol etmesi üzerinde durulur. Bunun dışında yazar, 1980 askeri darbesini, darbenin müsebbibi Kenan Evren'e göndermeler yaparak eleştirir. Özellikle, laik ve çağdaş kadınların kadın haklarını savunmaktan ziyade kadınlara yaptığı baskılar, kadının

devlet ve toplum tarafından biçimlendirilmesi de sosyal bir vakıa olarak yer alır. Yazar, tüm bunların yanı sıra sınıfsallığın toplumsal yönüyle ilgili değinilerde bulunur. Simitçi/tostçu dükkanındaki fiyat listesindeki yiyecekler ve bunların fiyatları, toplumu, gelirlerine göre bölmüştür.

Sosyolojik okumayla değerlendirdiğimiz *Dert Dinleme Uzmanı*, toplumun 1980 sonrasını gözler önüne serer. Kültür hayatından akademiye, toplumsal yaşamdan bireysel yaşama, ekonomiden kadın haklarına kadar roman farkı sosyal sorunlar üzerinde durmuştur. Bu yönüyle toplumu, birey-toplum ilişkisini, toplumu oluşturan bireylerin ideoloji tarafından biçimlendirilmesi romanda yer alan konular arasındadır.

Kaynakça

- Adorno, T. L. W. (2004). “Lirik Şiir ve Toplum”, *Edebiyat Yazıları*, İstanbul: Metis Yay.
- Ağaoğlu, A. (1996). “Sadece Yazmadan Edemediğim İçin Yazıyorum”, *Başka Karşılaşmalar*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Ağaoğlu, A. (2014). “Kim Neyi Yazacak?”, *Geçerken*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (2014). *Dert Dinleme Uzmanı*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Alver, K. (2006). “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, *Edebiyat Sosyolojisi*, Köksal Alver (ed). Ankara: Hece Yay.
- Andaç, F. (2000). *Adalet Ağaoğlu Kitabı (Nehir Söyleşi)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aydın, E. (2009). “Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,4 :357-370.
- Aytaç, G. (2005). *Edebiyat ve Kültür*. Ankara: Hece Yay.
- Bauman, Z. (1999). *Sosyolojik Düşünmek*, Abdullah Yılmaz (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Escarpit, R. (1968). *Edebiyat Sosyolojisi*, Ali Türkay Yazıcı (çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kabacalı, A. (1994). *An'ların Uzun Soluklu Yazarı-Adalet Ağaoğlu*, İstanbul: Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş.

- Karpat, K. (1962). *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, İstanbul: Varlık Yay.
- Moran, B. (2003). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: İletişim Yay.
- Timuçin, A. (1978). "Adalet Ağaoğlu'na Sorular." (Söyleşi), *Felsefe Dergisi*. 4. Temmuz Eylül, ss. 190-205.
- Tüzer, İ., Hüküm, M. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uzun, D. (2008). Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarında Sosyal Meseleler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wellek, W., Wellek R. A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Ahmet Edip Uysal (çev.) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Extended Abstract

Society is widely featured in literary works, especially novels. The novelist is a member of the community and is inevitably influenced by every social event in different ways. Tradition, social order, religion, belief system, the relationship between the state and the individual are among the issues that the writer takes as the topic of his works. Therefore, it is possible to read and evaluate a literary work (novel) in order to understand and comprehend society.

Although Adalet Ağaoğlu, one of the important novelists of Turkish literature, produced works in different literary genres, she attracted attention mainly with her novels. The author, stepping into literature at the end of the 1940s, was interested in theater for a long time, and wrote theater criticisms in *Ulus* newspaper. The author, who started to work in TRT, left his job in the 1970s when he started writing stories and novels, and produced many works in these genres. The author, who deals with the individual and society in his novels, writes a total of nine novels, ranging from the first novel of the "Dar Zamanlar" series in 1973 to *Ölmeye Yatmak*, the last novel of this series, *Dert Dinleme Uzmanı*. *Ölmeye Yatmak* (1973), *Fikrimin İnce Gülü* (1976), *Bir Düşün Gecesi* (1979), *Yazsonu* (1980), *Üç Beş Kişi* (1984), *Hayır* (1987), *Ruh Üşümesi* (1991), *Romantik Bir Viyana Yazı* (1993), *Dert Dinleme Uzmanı* (2014).

Adalet Ağaoğlu reflected different aspects of the social problems of the contemporary individual and social transformation in Turkey had with different angles. In her novels, individuals, who are bored and have communication problems, are pushed to the margins of society, and pursue their beliefs and hopes. Therefore, Ağaoğlu's novels can be used to understand Turkish sociology. The last novel of the author, "Dert Dinleme Uzmanı", which is the subject of the present study, gives the milestones of the period of the Republic's history after the 1980 coup in the social plane.

This study discusses the last work of Adalet Ağaoğlu (Dert Dinleme Uzmanı) in a sociological context. The work reflects the period of Turkish society after the 1980 coup in the social plane. Dert Dinleme Uzmanı examines the Turkish Language Institution and Higher Education Council within the framework of the guardianship of the military and criticizes the Turkish Language Institution within the framework of simplification in language. In the novel, the difficulties faced by women in social life and the pressures of the Republic on women are mentioned. It is emphasized that individuals whose relations with society are weakened become lonely and apply to the editor, thus trying to get rid of loneliness. In addition, economic difficulties are reflected depending on social classes. In the study, all these issues were handled with the method of literature review, and after giving the sociological reading model and Adalet Ağaoğlu's ideas about the novel-individual-society relationship, the novel called Dert Dinleme Uzmanı was addressed with the sociological reading method.

The critic can reach different conclusions about the general framework of social problems by using literary texts and the data of sociology as it is an art and science that directly deals with society and reflects the society. Literary work does not exist by itself, but is created by the writer living in a society. Literature and sociology mutually benefit from each other in sociological analysis performed to identify the social references of a novel. While the messages of the literary work can be analyzed with the data of sociology, information about the social order and social events can be obtained through literary works.

Adalet Ağaoğlu thinks that the novel is written in conjunction with the outer world and the inner world. The appearance of the outside world in humans and the relationship it establishes with the outside world is the main problem in Adalet Ağaoğlu's novels. At this point, the author focuses on the results of the relationship between the inner world and the outer world by describing the society and the individual within the society, as he states in his interviews. The author, who focuses on the individual in the society, wants to give the society as a whole. For this, it is necessary to concentrate on the outside world and the individual, and to give his internal problems with the individual-society intertwining without moving away from the social.

Adalet Ağaoğlu sees the interaction between the individual and the society and conveys this within the framework of the individual's relationship with society. The author clearly does not isolate the individual from society and society from the individual. This shows that the individual tries to place his / her own reality in the social context and relate the social context to the individual reality. It is wrong to label a writer who refers to the individual in his novel as an individualist. Being aware of this, the author does not spread the inner world of the individual to the whole novel.

It relates the inner world of the individual to social problems in different dimensions. In this type of novel, internality and psychology are

central, so society is largely neglected. If the novels, in which the external world is not denied, lean towards the psychological state of the individual, but contain some irrational elements, it means that they have established the balance between the individual and society. According to her, what matters is that the individuals in the novel are not passive. Having a social role, the individual does not surrender himself. She goes out of his time and gets into different relations with the society. The author, who focuses on the balance or imbalance between the individual's own existence and social situations, clearly reflects the effects of social events, political problems, Westernization, change, de-identification, and gender roles on the individual. It is not possible for the individual to move away from the society in which he/she was born, in which he/she lives and lives.